

ЈОВАН ПОПОВ

ОДЛАЗАК МАТИЧИНЕ ДОБРОТВОРКЕ

In memoriam Nicole Marić Haviland

Ове године, 12. јуна, напустила нас је Никол Марић Авиланд (1923–2024), Францускиња која је претежни део свог века проживела везана за Србију и Нови Сад, утиснувши у њима неизбрисив траг тиме што је, заједно са својим мужем Сретеном Марићем, даровала изузетно вредну збирку од петнаестак хиљада књига Библиотеци Матице српске.

Сви који су познавали овај несвакидашњи пар слагали су се у томе да је Николина приврженост Сретену, који је од ње био старији 20 година и кога је у својим реминисценцијама називала искључиво „професор”, била нешто што се ретко виђа. Његова сестра, сликарка Лиза Крижанић, сматрала је то највећом срећом у животу свог брата, а Марко Ристић сумњао је да би се међу Српкињама нашла нека која би тако бринула о мужу и угађала му у свему. Никол је, са своје стране, захваљивала и Богу и Србији што су јој подарили таквог човека. Он је за њу био оличење мушкарца у којем су по хеленској мери здружена духовна и физичка лепота. Зато своју брачну улогу није доживљавала ни као потчињеност ни као жртву. „Да нисам упознала Сретена, ја не бих знала шта је добро”, поверила је породичном пријатељу Слободану Гавриловићу, у јединој прилици када је пред њим супруга ословила по имену.

Сјединивши своју судбину са Марићевом, ова рођена Парижанка из отменог уметничког миљеа заволела је његов родни Субјел, научила да кува српска јела, да спрема зимницу, да меси и пече хлеб, спремно угошћујући небројене госте у дому који је с љубављу уређивала и одржавала. Није, наравно, све увек било идилично у току више од три деценије, али је и ретке тешке тренутке касније

препричавала са осмехом. Један такав збио се непосредно пошто су се доселили у Нови Сад. Како је већ почињала да се сналази у српском језику, муж је помислио да је дошао час да јој у потпуности препусти бригу о храни, укључујући и набавку. Послао ју је у оближњу месару, а она је тамо, не успевајући никако да објасни шта јој је потребно, на крају бризнула у плач. Месар је, срећом, био душеван човек, па ручак није изостао ни тога дана.

А ко је, независно од мужа, била та Никол Марић, односно Nicole Haviland? О томе се код нас мало зна, изузев можда да се, поред домаћинства, највише бавила сликањем пејзажа и потрета, од којих је најпознатији онај на којем је овековечила вољеног Сретена. Више од тога може се сазнати у топло написаној Марићевој биграфији из пера Радована Поповића, још једног блиског пријатеља, а највише у монографији породичних портрета *Lalique-Haviland-Burty* (2009), коју је Никол сачинила и објавила уз помоћ Марићеве кћери Катрин де Леобарди. Тамо ћемо прочитати да породица Авиланд, која има и своју енглеску грану, Хевилендове, вуче корене барем из XI столећа, јер је забележено њихово учешће на страни норманских освајача у бици код Хејстингса 1066. године. Након тога не помињу се све до XVI века и крвавих верских ратова. Као протестанти, избегли су најпре на острво Џерси, а потом у Енглеску. И међу протестантима је, међутим, било разних струја, а Авиландови су припадали тврдокорним квекерима, па су се већ у наредном столећу нашли на удару Чарлса I и поново морали да беже, овога пута у Америку. Одатле се средином XIX века у Француску вратио предузимљиви Давид, са идејом да у Лиможу покрене производњу висококвалитетног порцелана. Тако су ударени темељи фабрици која под именом Haviland постоји и данас, када је прешла у туђе руке, испоручујући и даље луксузно посуђе пробраној клијентели, између осталих и вашингтонској Белој кући.

Николином оцу Полу Авиланду било је намењено да почетком XX века заузме место директора продаје у Њујорку, па је послат да студира на Харварду. Но, он се више него на пословне Авиландове уметнуо на Бартијеве, породицу своје мајке, нарочито на деду Филипа, прогресивног ликовног критичара који се срчано залагао за импресионизам, а дружио се са Делаacroаом, Манеом, Реноаром, Игоом, браћом Гонкур. Реноар је портретисао малог Пола кад му је било четири године, а овај ће у одраслом добу, испред очевог, додати презиме Барти, одредивши се на тај начин ком и каквом јату је желео да припада. Пошто се у Њујорку био препустио дендизму и укључио у авангардне уметничке кругове, трошећи очев новац на финансирање једног часописа, овај га је, усред

Великог рата, под хитно вратио у Француску. Одвојивши га од бoемског окружења, није га, међутим, могао одвојити и од уметности, а она која га је највише привукла и којој је, распет између многих екстравагантних интересовања, остао трајно привржен била је фотографија, аматерска али уметничка.

Богато илустрована његовим и другим фотосима, књига успомена Никол Марић на своје претке одражава и кључне ауторкине одлике: благородност, одмереност и префињен укус. Ово последње било јој је усађено генетски, и то са обе стране, са женске можда још и више. Мајчин отац, највеће име међу свим Николиним прецима, био је Рене Лалик, дизајнер на стаклу и металу из доба ар нувоа и ар декоа, чувен по својим фигуринама, бочицама, витражима, накиту, медаљама. Његову талентовану кћер Сузану, сликарку која ће остварити значајну каријеру као костимограф француског националног позоришта *Comédie française*, Пол Барти Авиланд упознаће убрзо по повратку из Америке, и они ће се венчати 1917: „Били су леп пар. Отац је био плав, мајка смеђа. Њихов брак био је брак из љубави”, сећа се њихова кћи. Орођавање двеју породица чије су се делатности сусретале на пољу примењене уметности донеће и неке практичне користи: Сузана ће своју стваралачку машту у једном периоду инвестирати у осликавање порцелана Авиландових, док ће Пол своје фотографско умеће усмерити у овековечавање рукотворина свог таста.

Године 1900. Рене Лалик био је подигао бајковиту палату у 8. париском арондисману, на самој обали Сене, тада у улици *Cours-la-Reine*, данас *Cours Albert 1er* број 40. У њој је рођена његова унука Никол, одатле сежу и њена прва сећања. Породична идила биће прекинута берзанским крахом 1929. године, који ће њеног оца преко ноћи лишити наследства. Пет година касније, он ће се са њеним старијим братом Џеком повући на раније купљено имање у Турени. Никол, којој је тада било једанаест година, остаће с мајком код деде, чије пословне способности такође нису биле ни близу на висини стваралачких. Када на самом крају рата буде умро, иза њега, осим куће, неће остати много иметка и готово ништа од његових драгоцених радова, распршених по збиркама колекционара широм света. Највеће су сакупљене у музејима – један су му подигли Французи у Алзасу, а други Јапанци у граду Хаконеу. У овај потоњи путовала је Никол 2009. године, када је приређена поставка радова њене мајке.

Послератно сиромашење породице Лалик, убрзано раскалашношћу Николиног ујака Марка, могло је допринети њеној одлуци да, по завршетку студија уметности на *École du Louvre*, 1949. године прихвати брачну понуду економисте и политичара Максима

Блок-Маскара, који је у том часу био више него двоструко старији од ње. У процени њених мотива ипак не треба журити – овај блиски Де Голов сарадник уживао је репутацију једног од оснивача и хероја Француског покрета отпора, па је могуће да је у младој жени пробудио осећање слично ономе које је она препознала код своје баке Мадлене Барти: „Мадлену је у њеним романескним илузијама завео тај лепо, ауторитативни човек који ће о свему одлучивати уместо ње, о томе шта је усрећује, а шта не”, писала је њена унука, објашњавајући како је ова, са својих седамнаест, пошла за удовца Шарла Авиланда, очевог школског друга. Можда јој је приписала и сопствена осећања. Било како било, имала је довољно животног елана да не понови њен трагични удес, али не и да сачува брак у којем је 1952. године родила своју јединицу Натали. Разлике међу супружницима, не само у годинама, испоставиле су се непремостивим и они су се убрзо растали.

Поново слободна, Никол је једног дана отишла на пријем код неких пријатеља. На столицама су стајале цедуљице са именима званица, тако да је свачије место било унапред одређено. Села је на своје, очекујући да се појави незнанац чије је име лежало на столици до њене. Појавио се наочити проседи мушкарац, са цртама лица као исклесаним, зрео и самоуверен, али је најпре нехајним покретом руке уклонио цедуљу и на њено место ставио другу на којој је писало: „M. Sreten Maritch”. Одмах су ступили у разговор, од којег је запамтила једино његово питање да ли је срећна. Одговорила је неодређено, али је предосетила да јесте била срећна што никада неће упознати човека кога су јој вероватно били наменили њени домаћини, а кога је лукави Ера претекао по принципу „Ко пре девојци...”. Он тада није знао ништа о њој, али му нису промакле њена младост, лепота и, допуштамо себи да претпоставимо, кроткост у њеном држању. И његов брак тек што је био окончан, трећи по реду. Искуство му је говорило да је ово прилика која се не сме пропустити и да би срећа могла бити четврта, кад већ није била трећа.

Неће проћи много времена и њих двоје ће се скућити на елитном париском острвцу Сен Луј, у стану који је Никол 1956. године купила од свог дела новца добијеног продајом Лаликове виле. Тај стан на трећем спрату зграде на адреси 62 rue Saint-Louis en l'Île, кроз који је продефиловало небројено Срба што су се затекли у Паризу, знаних и незнаних, описивало је више њих, најчешће у романтичном тону, као да описују дворца или, у најмању руку, музеј. Истина је да је тај простор, намештен једноставним, тесаним намештајем, уз понеки стилски комад, уливао поштовање својим полицама пуним књига у кожним повезима и витринама иза чијих

стаклених врата су лежали фини уметнички предмети. Није, међутим, забележено да је то била зграда у којој је пре револуције становала послуга што је опслуживала племство у суседној палати, да су собе, осим дневне, биле мале, плафони ниски, а дрвено степениште уско и завојито, а да у време кад су се Марићи у њој настанили није било чак ни текуће воде, док је Никол тек пред сам крај живота дочекала да добије честито купатило, одвојено од кухиње. Чини се да њима двома то није сметало – живели су у љубави, у срцу Париза, у срцу света. А када Сретена одавно више не буде било, Никол ће у мају 2014. године, у писму новосадским пријатељима, са фином иронијом описивати шетњу својом улицом:

Одушевљена сам њоме; цео свет дефилује овуда као у Венецији. Јапански младенци фотографишу се на позадини торњева Нотр Дама, он у смокингу она у хаљини од белог тила, Руси и Американци сунчају се ходајући голи до појаса, енглески цез оркестар не силази са Луј-Филиповог моста. Нема ни једног јединог Кинеза, јер они време проводе у „Галерији Лафајет” пунећи кофере парфемима, док их аутобус чека да их врати на аеродром. И тако, док се у једном делу света међусобно убијају, нема ничега разноврснијег ни веселијег од острва Сен Луј.

Новосадски стан у Фрушкогорској 19, у који су се Никол и Сретен Марић уселили 1962. године, пошто је он био изабран за професора Филозофског факултета, био је много пространији и комфорнији од париског, али је био уређен на сличан начин и одисао је истим спојем рафинираности и аскетизма који је имао двоструки корен – француских протестаната и српских сељака. Зграда није имала лифт, па је професору, као човеку од угледа и година, био понуђен стан на првом спрату, што је он глатко одбио, одлучивши се за четврти, последњи. Тако му нико није табанао над главом, а са прозора дневне собе пуцао је видик на обронке Фрушке горе, што је био Николин омиљени сликарски мотив. У Нови Сад су долазили у јесен и остајали до пролећа, најпре због Сретенових обавеза на факултету, а после по навици. Када, након тридесет година, Никол остане сама, наставиће са том рутином, која је укључивала и летње боравке у Прованси, а касније у Турени. По природи отворена, сачувала је па и проширила круг пријатеља, али је боравак у Србији имао и своју практичну сврху: са мужевљевом пензијом, која јој је била једини стални извор прихода, овде је могла пристојније живети, мада је несрећних деведесетих и сама доспела на руб егзистенције. Никада се, међутим, није жалила. Са стоичким миром делила је париска дама судбину малог балканског

народа за који се везала добровољно и трајно. Као што је за Србе карактеристичан инат, квекерима је, кажу, својствена независност духа и немарење за друштвене конвенције. Никол Марић била је слободоумна левичарка која није марила ни за религију, али је, рекло би се, барем у социјалном смислу наследила понешто од својих предака.

Последње године живота провела је сама на свом париском острвцу, до краја независна али никада ненапуштена од својих најближих. Како су се, изгледа, неки афинитети међу женама у породици Авиланд преносили кроз генерације, тако је и њена Натали била осетљива на српски шарм. У браку са писцем Миодрагом Јанковићем, који је по свом креативном, немирном духу и разноврсним интересовањима подсећао на њеног деду Пола, донела је на свет троје Николиних унучади: кћери Марију и Јелисавету и сина Никола. Бака је о њима увек причала са много топлине, али без сувишне бриге и заштитничког нагона какав се среће у нашој традицији. Изнад свега је ценила слободу избора, туђу као и своју. Била је ненаметљиво господствена, великодушна чак и у оскудици, и бескрајно толерантна. Отишла је спокојно и тихо, као што одлазе праведници којима је главни судбински задатак био да чине добро и усрећују друге, а највећа награда дуговекост која ће њиховом племенитом постојању на свету дати смисао достојан памћења.